

УДК 75.058 (075.8)

Анастасія ЧУДНІВЕЦЬ,
викладач кафедри образотворчого мистецтва і дизайну
Дніпропетровського національного університету
ім. Олеса Гончара

ПЕТРИКІВКА У ТВОРЧОСТІ ФЕДОРА ПАНКА

(Частина II)

Дана стаття присвячена висвітленню теми петриківського краю у творчому доробку заслуженого майстра народної творчості Ф.Панка.

Ключові слова: народне мистецтво, петриківський розпис, народна картина.

В этой статье рассматривается освещение темы петриковского края в творческом наследии заслуженного мастера народного творчества Ф.Панка.

Ключевые слова: народное искусство, петриковская роспись, народная картина.

This article is devoted to the subject of illustrating of Petrykivka land in the artistic heritage of F.Panko – the honored master of folk art.

Key words: folk art, Petrykivka decorative painting, folk picture.

Постановка проблеми. У часи глобальних потрясінь українцям як нації необхідно мати щось, навколо чого можна об'єднатися. Речами, що об'єднують кожну націю, є спільність походження, мова, релігія, мораль, самобутня культура. Мистецтво, особливо народне, у контексті культури грає таку ж об'єднуючу роль, оскільки в ньому втілюються споконвічні духовні цінності народу, його естетичні смаки та етнічна специфіка. Воно ніколи не розвивається в ізоляції від історичних та соціальних процесів, тому виховний, консолідуєчий, духовно-творчий потенціал вітчизняного народного мистецтва важко переоцінити.

Для української ментальності міцний духовний зв'язок з оточуючим середовищем є важливою рисою, яка особливо проявляється в народних розписах [2, с.123]. Тому, мабуть, не існує митця, який би не звертався у власній творчості до свого коріння, не оспівував свій рідний край, його історію чи красу природи, героїчне минуле

чи злободенну сучасність – життєдайні джерела, звідки він черпає своє натхнення. Творчий доробок Ф.Панка, пов'язаний з Петриківкою, місцем де він народився і прожив усе життя, на нашу думку, має особливу цінність у контексті українського народного мистецтва, оскільки не був досі об'єктом цілісного наукового інтересу, хоча в різний час цікавив дослідників, зокрема, Н.Глухеньку, Л.Тверську, Н.Нікуліну, В.Слободу та ін.

Основний виклад матеріалу. Значна частина творчості Ф.Панка ґрунтується на відтворенні історії рідного села. Традиції, перекази, легенди, про які він дізнався в дитинстві від старших, а в дорослому віці почав збирати свідомо, лягли в основу багатьох його робіт.

Образ Петра Калнишевського, втілений у портетах, займає особливе місце у творчості Ф.Панка. Ще у п'ятому класі його зацікавила дерев'яна гравюра з написом «Петро Калниш», яку приніс до школи хтось із одноклас-

ників, після руйнації місцевої церкви. Через 52 роки Панко по пам'яті відтворив той портрет у власній картині, бо саме останній кошовий отаман Війська Запорізького Петро Калнишевський 1772 року зареєстрував їхнє село на своє ім'я і тим врятував Петриківку від кріпацтва, що сприяло зародженню та розвитку народного мистецтва, петриківського розпису зокрема.

Ф. Панко. Петро Іванович Калнишевський. 1990. Дерево, темпера, лак

Портрет «Петро Іванович Калнишевський» написаний у 1990 році. Художник малює його на повен зріст, не намагаючись передати портретну схожість, а зосереджується на зображенні величі державного діяча. На задньому плані ця велич підсилюється народними символами – дуб могутній – символ життя Калнишевського, а також чоловічої мужності та влади, що рясно обсіпаний жолудями, як символ того, що останній кошовий отаман зображений в пору свого найбільшого розквіту. Собор козацький є символом віри, важливого елементу січового життя та козацьких ідеалів [5, с.15].

По-іншому зображує Ф.Панко Петра Калнишевського на картині «Невтішні думи Калниша». Читаючи мову символів (за спиною в нього темнішає той же дуб могутній, жолуді майже всі обпали, і козаки в образі

журавлів розлітаються по світах) ми розуміємо, що Січ зруйновано, а самого кошового чекає арешт та заслання у Соловки, де він і помер на 113 році життя, останні 25 з яких провівши в кайданах [3, с.12].

Ф. Панко. Легенда про петриківську вишню. 1983. ДВП, темпера, лак

Історії рідного села присвячено також серію живописних панно під назвою «Легенда про петриківську вишню». Цю серію присвячено 200-річчю заснування Петриківки [4, с.10]. У її основу лягла легенда, яку Ф.Панко почув від одного старця.

Йдеться в ній про те, що жив колись у Петриківці старий козак Остап. Все життя його пройшло в походах, а на старість він повернувся додому доживати віку. Мав він доньку, молоду та красиву, а в неї був гарний парубок, і ту пару вся Петриківка любила. Але побратися вони не встигли: набігли татари, запалили село, кого спіймали – забрали в неволю, а ці молодята загинули в бою, захищаючи свою маленьку батьківщину. Люди поклали їх в одну могилу: нехай хоч на тім світі поживуть разом. На могилі посадили вишню, і виростає вона на диво пишна і гарна, як та дівчина була. А до клімату невибаглива, як той хлопець. Коли пішли пагони від неї, люди брали їх і садили садки. Правда це чи ні, але кожної весни Петриківка потопає у вишневому цвіті [6].

«Легенда про петриківську вишню» складається з чотирьох живописних панно, у яких автор продовжує розвивати традиції народної картинки, використовуючи емоційний вплив кольорів.

На першому, підкреслено статичному, старий козак Остап грає на бандурі. Колорит цього панно стриманий, на спокійному жовтувато-зеленому фоні гармонійно поєднуються врівноважені кольори. Це народний епос, дума про героїчне минуле. Мовою народних художніх символів розповідає Панко його історію: на хаті сидить одна лелека – символ самотності, адже лелеки живуть в парі, а в житті у цього дідуся осінь – воно підходить до логічного кінця – тому і жовте тло [1, с.4].

Ф. Панко. Легенда про петриківську вишню.1983. ДВП, темпера, лак

В іншому плані вирішено друге панно, де зображується побачення дочки Остапа красуні Оксани з козаком Яремою, що відбувається ввечері у гаю край села. Таємниче місячне сяйво пронизує жовтуватим тоном усю картину і відтворює романтику першого кохання. Над головами зображена церква, бо мова в них йшла до одруження. Не випадково використане зелене тло, адже зелений - символ молодості та весни.

Ф. Панко. Легенда про петриківську вишню.1983. ДВП, темпера, лак

Підкреслюючи трагічність, у третьому панно серії домінують контрастні кольори: наскочили кримські татари на Петриківку, підпалили хати, вбили і молоду пару. На задньому плані виють собаки, що ще більше підсилює моторошність події. Оплакуючи молодят, над ними схилили голівки зажурені квіти. Цікавою особливістю художньої мови Федора Панка є те, що, на відміну від більшості петриківських майстрів, у яких квітковий орнамент у сюжетних роботах виконує переважно декоративну функцію і їх зв'язок із сюжетом здебільшого формальний, то квіти у творах Ф.Панка невідривно пов'язані з сюжетом, часто граючи в ньому другорядну підсилювальну роль.

На останньому, заключному панно серії, на синьому спокійно-величному тлі мирного неба написана петриківська вишня, що виростає на могилі Оксани та Яреми. Вона, як уособлення стародавнього дерева життя, як символ перемоги над смертю – що б там не сталося, а життя продовжується і рано чи пізно все стає на свої місця. На ній одночасно зображені і квіти, і плоди як символ продовження та зміни поколінь. Таке образне вирішення теми, безумовно, нове явище в мистецтві петриківців [4, с.10].

Ф. Панко. Легенда про петриківську вишню. 1983. ДВП, темпера, лак

Неодноразово Федір Савич звертався до теми вшанування Тетяни Пати, своєї вчительки, заслуженого майстра народної творчості. Їй присвячені роботи «Поговори зі мною, мамо...», «Вчителько моя...» та «Дума про Пату» та інші.

Гірка доля простої жінки, землячки Ф.Панка втілена в картині «П'є журавка воду». Історія її написання починається у повоєнний час. 1947 рік. Голод, розруха. Тяглова сила у колгоспі – жінки. На току не було навіть води. Жінки почали непритомніти. Федір, який працював разом із ними, розгубився: поки з'їздить за 7км до села по воду, бідолашні можуть померти. І він ризикнув – тюрма так тюрма. Заїхав на найближчий колгоспний баштан, набрав бричку кавунів і повернувся на тік. Жінки поїли – ожили, а одна попросила взяти кавунів для дітей. Босими ногами пішла вона по стерні навпростець, щоб її ніхто не зустрів, і тягла, як потім виявилось повного мішка всю ніч. У неї було два хлопчики. Вони вирости, закінчили інститут, жили в столиці. На старість мама вирішила поїхати прихилити голову. Обидва синочки маму культурно випхали – не потрібна. І померла вона у будинку пристарілих.

За образ цієї жінки художник взяв не людину, а пташку, названу журливим

словом – журавка. У неї двоє курчат, вони безтурботні, бо затишок є – мама. Журавлі живуть коло води, і чи то вона воду п'є та підняла дзьоба догори, чи згадує, як вони з журавликом літали, як побрались (в небі кружляє двоє журавлів). Чи, може, до подружки вернувся з війни журавлик живий, та ті радіють, кружляючи в небі, а ця плаче, бо її журавлик поклав крила як не під Сталінградом, то під Варшавою [6].

Ф. Панко. П'є журавка воду. 1983. Дерево, темпера, лак

«П'є журавка воду» має підкреслено асиметричну композицію. Рівновага в ній досягається введенням просторових пауз, протиставленням великих та малих форм, контрастів темного та світлого, яскравого та приглушеного за кольором.

Помітне переважаання вертикальних ліній урівноважує динаміку, створювану асиметричністю композиції та наявністю горизонтальних та діагональних ліній. Створюється враження «динамічної статички», коли, на перший погляд, за зовнішнім, здавалось би видимим, спокоєм вирує потік думок, переживань, почуттів та емоцій.

Сама журавка розташовується майже в геометричному центрі на одній із верти-

калей «золотого перетину». На іншій вертикалі розміщуються рівноважні елементи – гілка з квітами та куш. Оптичний центр займає пара птахів, що кружляють у небесній блакиті.

Разом група основних об'єктів утворює трикутник, що спрямований у верх з незначним зміщенням вліво. У даній роботі невеличке тяжіння в бік лівого кута, на нашу думку, створює враження не буквально руху вверх, а скоріше бажання такого руху – злетіти так же вільно і легко і повністю віддатись польоту, як та пара, що над головою, а також певне розчарування через неможливість здійснення цього бажання – пріоритетом тепер є діти.

Через відсутність гострих кутів та ламаних ліній робота здається «легкою» і досить ліричною. Об'єкти, зображені в цій композиції, різняться не тільки за розміром і за формою, але й за тоном.

З одного боку цей художній твір досить яскравий, адже побудований на кольоровому контрасті: на світло-блакитному фоні небесного склепіння журавка зображена у відтінках жовтого, вохри, із вкрапленнями коричневих, червонуватих та приглушених зелених кольорів. На задньому плані зелене листя, що подекуди аж смарагдове, контрастує з червоною калиною та квітами. З іншого боку, вміло використаний контраст не викликає враження кричущого ряботіння.

Недарма у даній роботі художник використовує низький горизонт задля найкращого вираження свого творчого задуму. Лінія горизонту «демонструє» глядачеві, що саме зацікавило художника: при високому – найголовніше зображено на землі, а при низькому – на небі. Тому на нашу думку, низька лінія горизонту якнайкраще підкреслює велич материнського подвигу, як цієї конкретної жінки, так і всіх матерів в цілому, що щодня йдуть на безкорисливі жертви задля щастя та добробуту своїх дітей.

У основу багатьох картин Ф.Панка лягли, поезії його земляка, Семена Данилейка, наприклад, «Чепурухи-вишні» - ще один зразок пейзажного мотиву в петриківському розписі, до якого так любив звертатися

художник. На перший погляд може здатися, що це ідилічний пейзаж в декоративній манері, але невігадливність композиції та мінімум засобів дозволяють досягти максимальної художньої виразності, а віршовані рядки, що їх читаємо внизу, примушують зовсім по-іншому подивитись на дану роботу:

Гомоніли всюди чепурухи-вишні
та рясні калинові гаї,
що коли лунає в Петриківці пісня,
то мовчать і курські солов'ї.

Отже, тема рідного краю та батьківщини проходить червоною ниткою в творчості будь-якого митця, тому в мистецтві може вважатися вічною. Федору Панку вдалося тонко відчувати поетику рідної землі та надати цій темі особливого звучання. У властивій йому декоративній манері він звертає нашу увагу на красу природи Петриківщини, занурює нас у чарівний світ місцевого фольклору: пісень, казок та легенд, філософськи переосмислює образи минулого та інтерпретує злербоденні сюжети сучасності, оспівує споконвічні цінності нашого народу, нагадує нам про наше коріння – те, що нас об'єднує, сприяє становленню національної самосвідомості і те, на що ми завжди у найскрутніший час можемо спертися в собі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глухенька Н. Легенда про петриківську вишню / Наталя Глухенька // Зоря. – 1971 – 6 червня.
2. Лісунова Л. В. Естетико-ментальне вираження антеїзму (любові до природи рідного краю) в українському народному розписі / Л. В. Лісунова, В. І. Тимошевський // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура. – 2011. – № 5. – С. 123-125.
3. Нікуліна Н. Журавель у небі / Наталка Нікуліна // Борисфен. – 1991. – № 1.
4. Федір Панко. Декоративний живопис / Упоряд. – Глухенька Н. – К.: «Мистецтво», 1978.
5. Черничко А.В. Доля пензлем мальована. Художня Шевченкіана Ф. С. Панка. – Ордо-Василівка. – 2014. – 98 с.
6. Ф. Панко. Петриківка. – рукопис.